

KAMU MALİYESİ AÇISINDAN İSLAMİYET'TE YOKSULLUĞUN GÖRÜNÜMÜ VE İSLAMİ MİKROFİNANSIN KULLANILABİLİRLİĞİ ¹

Abdullah Burhan BAHÇE

Dumlupınar Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr.

Dumlupınar Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü Kütahya-TÜRKİYE

abdullah.bahce@dpu.edu.tr

Öner GÜMÜŞ

Dumlupınar Üniversitesi

Arş. Gör.

Dumlupınar Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü Kütahya-TÜRKİYE

oner.gumus@dpu.edu.tr

Özet

Dünya üzerinde yaşayan insanlar çeşitli inançlara sahip olabilmektedir. Bu inançlar sadece sosyal ve siyasi değil; iktisadi ve mali alanlarda da etkide bulunmaktadır.

Faiz kavramından çekinen Müslüman ve yoksul bireyler için İslami mikrofinans, finansal sisteme dahil olma açısından oldukça uygun bir alternatiftir. Ancak uygulamalar bakımından mikrofinans kuruluşları sayısında olan eksiklik ve İslami mikrofinans ürünlerini kullanan kadınların geleneksel mikrofinans sistemine göre daha az olması İslami mikrofinansın zayıf tarafıdır. Bu eksiklikler giderildiği takdirde de söz konusu sistemin daha güçlü olması olasıdır.

Bu çalışmada, İslami mikrofinansın hem iktisadi anlamda hem de hukuki ve mali anlamda finansal ürünlerin yasal altyapısı vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Yoksulluk, İslami mikrofinans, İslami ekonomiler.*

---

¹ Bu makale; Bahçe, Abdullah Burhan ve Gümüş, Öner. (2014). "İslami Ekonomilerde Yoksulluk ve Mikrofinans Deneyimleri" içinde: Prof. Dr. Kamil Tüğen ve Prof. Dr. Asuman Altay (Ed.), Prof. Dr. Fevzi Devrim'e Armağan, Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaası, İzmir, ISBN: 978-975-441-428-8, ss. 533-542'de yer alan çalışmanın tarafımızca düzenlenmesiyle türetilmiştir.

Jel Kodu: A10, G21, G23, I32, N25, N35.

ASPECT OF POVERTY IN ISLAM AND USABILITY OF ISLAMIC MICROFINANCE IN TERMS OF PUBLIC FINANCE

The people who live in the world can have various beliefs. These beliefs not only affect social and political areas but also affect economic and fiscal areas. And Islamic microfinance is the result of these effects.

In terms of entering the financial system, Islamic microfinance is quite suitable for the Muslim and poor individuals who beware the notion of interest. But with respect to the applications, deficiencies of the number of microfinance institutions and that women using Islamic microfinance products is less than the women using conventional microfinance products are the weak sides of Islamic microfinance. If these deficiencies are corrected, it is possible that the system becomes stronger.

In this study, it is stressed that both poverty dimension of Islamic microfinance in the economic sense and legal infrastructure of financial products in the judicial and fiscal sense.

Keywords: Poverty, Islamic microfinance, Islamic economies.

Jel Codes: A10, G21, G23, I32, N25, N35.

GİRİŞ

Uluslararası ilişkilerin ve buna bağlı olarak uluslararası etkileşimin giderek artmasının nedeni dünyada küreselleşme boyutlarının genişlemiş olmasıdır (Egeli vd., 2007:28). Ayrıca bölgesel anlamda kalkınmanın sağlanması için de içsel dinamiklerin harekete geçmesi ve bu hareketin sağlanması için de yeniliğin gerçekleştirilmesi gerektiği yaygın olan bir kanıdır (Devrim ve Gökmen, 2012:3). İşte İslami mikrofinans da bu noktada ortaya çıkan bir tür yenilik olarak kabul edilebilir. Özellikle uluslararası ilişkilerin yoğunlaşması bağlamında dünyada farklı inanç mensup aktörlerin iktisadi amaçlar bakımından dikkate alınması gerektiği hususu ortaya çıkmıştır. Bu durum değerlendirmeye tabi tutulduktan sonra ise söz konusu farklı inanç mensuplarının kümelenmiş oldukları bölgelere götürülecek kamusal ve özel hizmetlerin de söz konusu inanç unsurlarının özelliklerine uygun olması gerekmektedir. İslami mikrofinans da bu özelliklerin

ortaya çıkarılmasıyla oluşmuş finansal bir özel hizmettir. İslami mikrofinansın kullanılabilmesi için öncelikle yoksulluk kavramına İslamiyet'in nasıl baktığının bilinmesi gereklidir. Bu bağlamda birinci başlık altında bu bakış açısı yansıtılırken; ikinci başlıkta İslam'da bilinen bir fenomen olan “*faiz haramdır*” hükmünün bilinen anlamından daha farklı bir yapıda olduğu ifade edilmiştir. Üçüncü ve dördüncü başlıklarda ise bu inançlar doğrultusunda sunulan finansal ve mikrofinansal ürünlerin ne oldukları hususunda bilgi verilmiştir. Beşinci ve altıncı başlıklarda da bahsedilen mikrofinansal çerçeve içerisinde İslam ekonomilerindeki mikrofinans deneyimleri ve bunların değerlendirmelerine yer verilmiştir.

1. İSLAMİYET'TE YOKSULLUK

Ekonomik fırsatların eksikliği ya da mevcudiyeti ile neticelenecek olan farklı sosyal sınıflar arasındaki uçurum düşmanlık, kıskançlık, çatışma ve negatif rekabetin kökenlerini oluşturmaktadır (Kouzegar, 2013:35). Bu bağlamda söz konusu uçurum nedeniyle karmaşa yaşayan toplumlarda, bahsi geçen karmaşadan kurtulabilmek için din bir sosyal işlev olarak da birleştirici, kaynaştırıcı ve bütünleştirici bir rol oynamaktadır. Çünkü modern toplumlarda sosyal statüler arasındaki farklar kendisini daha çok hissettirdiğinden, bir bütünleşme ihtiyacı içerisinde olmak da kaçınılmaz hale gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında da İslam, toplumun birliğini olmazsa olmaz bir vakarla kabul eden sosyal boyutuyla kendini göstermektedir (Okumuş, 2009:331). Kur'an'da çeşitli ayetlere konu olan zenginlik ve yoksulluk kavramlarının bulunduğu ayetlerde yoksulluğun bir gerçeklik olduğu ve toplumsal eşitsizliğin adalet olarak tezahür etmesinin engellenmesi için, yoksulların korunması gerektiği ve ortaya çıkan olumsuz durumların düzeltilmesinin de farz olarak kabul edildiği prensip haline getirilmiştir. Bir başka deyişle zenginlik ve yoksulluk bir gerçeklik olmakla birlikte, zenginliğin bir üstünlük ve dengesizlik meydana getiren bir unsur olmaması İslam'da kabul görmüş bir anlayıştır (Okumuş, 2011:5-6). Bir başka açıdan ifade edilecek olursa İslam mülk edinmeye olumsuz bir yaklaşımda bulunmak bir yana, uygun bir şekilde kullanıldığında büyük bir değer vermektedir. Ayrıca İslam temel olarak yoksulluğu bir erdem olarak görmemekte; aksine azaltılması gereken bir sosyal aykırılık ve yoksulluğun olumsuz sonuçlarından kurtulmak için bir Müslümanın Allah'a dua etmesi gereken bir durum olarak görmektedir (Güner, 2005:4). Yedinci yüzyılda ortaya çıkan İslam dini yaygınlaşması ve devlet yönetimlerinin kademelerine etki etmesiyle birlikte

yoksullar lehine bazı sosyal refah devleti uygulamaları ortaya çıkmıştır. Bireylerden toplanan vergilerin bir kısmının yoksul ve yetimlerin hakkı olması, bütçe veya sigorta ile zenginlerden sağlanan gelirin bir bölümünün dar gelirlilere ve hiç geliri olmayanlara aktarılması bu anlayışın yansımalarının örnekleridir². İslam'ın günlük hayatı düzenlerken ekonomik hayatı da dikkate alan bir yaşam prensibi bulunmaktadır. Bir başka deyişle yoksulluğu azaltmada İslam'ın kendine ait bir taslağı mevcuttur. Buna göre yoksulluğu azaltma taslağı gelir artışı, gelirin fonksiyonel dağılımı ve fırsat eşitliğini içeren pozitif önlemler; mülkiyetin kontrolü ve yolsuzluğun önlenmesini içeren koruyucu önlemler ile zorunlu transfer olarak zekat, tavsiye edilen transfer olarak sadaka ve devlet sorumluluğunu içeren düzeltici önlemleri kapsamaktadır (Ali ve Hatta, 2014:62).

2. İSLAMİYET'İN FAİZE BAKIŞI

Kaynağını kutsal kitap Kur'an'dan alan İslamiyet, faiz kavramına bu çerçevede çözümler getirmektedir. Genel kanı olarak faizin yasak olduğu bilinmesine rağmen, söz konusu faizin bilinen anlamdaki faiz kavramından farklı bir yanı vardır. Örneğin Bakara süresi 275. ayette şöyle bir hüküm bulunmaktadır:

“Riba yiyenler, kabirlerinden ancak şeytan çarpmasından hırpalanmış bir kimse gibi kalkarlar. İşte bu onların: “Oysa alışveriş riba gibidir” demeleri sebebiyledir. Ve Allah, alışverişini helal, ribayı haram kılmıştır. Bundan sonra, Rabbinden kendisine öğüt gelen kimse ona uyararak artık ribadan vazgeçerse, o takdirde geçmiş olan önceden aldığı faiz onundur ve onun hakkındaki hüküm Allah'a aittir. Ve kim faizciliğe dönerse, işte onlar ateş ehlidir. Ve onlar orada ebedi olarak kalacak olanlardır.”

Burada bahsi geçen riba kavramı kelime olarak “artış” veya “faiz” anlamlarına gelmekte olup, genellikle de kredilerde ya da satışlarda herhangi bir adaletsiz sermaye artışı olarak yorumlanmaktadır (Fang, 2014:7). Teknik olarak söz konusu kavram borç veren tarafından elde edilen bir avantaj ya da artış anlamına gelen bir kredi işlemini ifade etmektedir. Riba, borç verenin borç alandan aldığı anaparanın üstündeki miktarı temsil eden bir gelir fazlasıdır (Vahed ve Vawda, 2008:470). İslam hukukunda ise riba kavramı önceden sabitlenen anaparanın üzerine yapılan ilave olarak tanımlanmaktadır (Goddard, 2011:306). Hemen hemen bütün Müslüman bilim adamları İslam'ın, ribayı içeren işlemleri yasakladığı hususunda hemfikirdirler. Bir başka deyişle yatırım yapmadan ve söz

²Konu ile ilgili olarak bkz. <http://www.canaktan.org/politika/refah-devleti/dogusu-gelisim.htm> (İndirme Tarihi: 18.03.2014).

konusu yatırımın riskini almadan paradan para kazanma hususu İslam'da yasaklanmıştır. Modern kapitalizm ve bankacılık sistemi ise faiz hizmeti sunan mekanizmalara dayalı olarak işlemektedir. Bundan dolayı İslami kurallara bağlı bir Müslümanın geleneksel kapitalist bankalarla herhangi bir işlemde kaçındıkları varsayılmaktadır. Ortaya çıkan bu çelişki ise faizsiz bankacılık sisteminin yaygınlaşmasına neden olmuştur. Böylelikle ilk olarak Körfez ülkelerinde başlayan bu kullanım 1970'lerde diğer İslami ülkelerde de yaygınlık kazanmıştır (Madi, 2014:152). İslami ekonomilerde yer alan İslami bankacılık ve finans sisteminde ise alkol, domuz eti, vb. haram sayılan faaliyetler, kumar ve spekülasyon ile faiz veya tefecilik olarak da adlandırılan riba yasaklanmıştır (Pollard ve Samers, 2013:711). Ribanın yasak olması çerçevesinde İslami ekonomilerdeki işlemlerin altında yatan mantık borç verenin borç alanın riskini üstlenmesidir. Çünkü borçlunun da borç verenin de yatırım başarısı ya da yatırım başarısızlığı söz konusu değildir. Bu nedenle teorik olarak İslami bankacılığı geleneksel bankacılıktan ayıran yek özellik "*Kar ve Zarar Paylaşımı (Profit and Loss Sharing-PLS)*" paradigmasıdır. PLS paradigması altında finansal sözleşmede beklenen sabit getiri oranının yerini belirsiz bir getiri oranı almaktadır (Ergeç ve Arslan, 2013:2381).

3. İSLAM EKONOMİSİ'NDE FİNANSAL HİZMETLER VE TÜRLERİ

İslami bankalar çok çeşitli finansal ürünler geliştirmekle birlikte bunlardan yalnızca bir kısmı genel anlamda kullanılmaktadır. Söz konusu ürünler murabaha (maliyet + kar marjlı satış), muşaraka (emek-sermaye ortaklığı), mudaraba (kar-zarar ortaklığı) ve ijara (finansal kiralama) olarak adlandırılmaktadır (UN-HABITAT, 2005:12).

3.1. Murabaha (Maliyet + Kar Marjlı Satış)

Üretim desteği olarak da adlandırılan bu sistemde satış, alıcı ile anlaşılan oranda kar ve malın maliyet fiyatının toplamı üzerinden gerçekleştirilmektedir (Arabacı, 2007:49). Uygulama aşamaları ise şu şekildedir (Yardımcıoğlu vd., 2012:123):

- Malın temin edileceği firma ile ön anlaşma sağlayan girişimci önceden belirlenen kredi limiti sınırları içerisinde mal talebini yazılı olarak katılım bankasına iletir ve gereken teminatları verir.
- Girişimci ve katılım bankası arasında yapılacak anlaşmada geri ödeme planı ile uygulanacak kar marjı tespit edilir. Katılım bankası

girişimciden belirlenen teminatları alarak malın alınacağı firmaya siparişi verir.

- Satıcı siparişi kabul ettiğinde söz konusu kabule ilişkin imzalı ve kaşeli formu katılım bankasına iletir ve satış faturası ile sevk irsaliyesine konu olan malları girişimciye gönderir.
- Katılım bankası satıcıya yapacağı ödemeyi girişimciden gelecek ödeme talimatına göre yapar (Arabacı, 2007:50).
- Girişimci, mal alımından doğan borcunu ise vade sonunda gerçekleştirir (Arabacı, 2007:50).

Murabaha yerel ve uluslararası olmak üzere iki alanda uygulama alanı bulur (Eskici, 2007:61): Yerel murabaha; bazı yerel malların bankadan alınması için faizsiz banka müşterisinin bankadan yapacağı taleple gerçekleşirken, uluslararası murabaha ise; mallar murabahası ile ithal murabahadan oluşmaktadır. İthal murabahada mal müşteriye teslim edilene kadar tüm risk bankanın üzerindedir. Talep edilen mal ise yurt dışındaki piyasadan alınır. Mallar murabahasında ise mudilerden toplanan fonların uluslararası mal piyasasında değerlendirilmesi söz konusudur.

3.2. Muşaraka (Emek-Sermaye Ortaklığı)

Muşaraka iki ya da daha fazla taraf arasında sözleşmeli ortaklık ya da ortaklıktan gelen kayıpları üstlenen ve karı paylaşan İslam hukuku işlemi vasıtasıyla yürürlüğe giren bir ortaklık çeşididir. “Mülkiyete dayalı ortaklık (*shirkat al-milk*)” ve “sözleşmeli ortaklık (*shirkat al-aqd*)” olmak üzere iki türü mevcuttur (Central Bank of Malaysia, 2013:9).

3.2.1. Mülkiyete Dayalı Ortaklık (Shirkat al-Milk)

Mülkiyete dayalı ortaklık belirli bir mülkiyette iki ya da daha fazla kişinin ortak sahipliği anlamına gelmektedir (Arshad ve Ismail, 2010:147).

3.2.2. Sözleşmeli Ortaklık (Shirkat al-Aqd)

Sözleşmeli ortaklık kar elde etmek için işletme faaliyetlerine yatırım yapmak amacıyla iki ya da daha fazla ortak arasında gerçekleştirilen bir sözleşme anlamına gelmektedir (Central Bank of Malaysia, 2013:9). Sözleşmeli ortaklık; “sermayeli ortaklık (*shirkat ul-amwal*)”, “müştereken ortaklık (*shirkat ul-*

a'mal)” ve “*itibara dayalı ortaklık (shirkat ul-wujooh)*” olmak üzere üçe ayrılmaktadır (Arshad ve Ismail, 2010:147).

3.2.2.1.. Shirkat ul-Amwal

“*Amwal*” kelimesi arapça kökenli olup sermaye ya da para anlamına gelmektedir. Sözleşmenin bütün üyeleri bir işletme ya da ticari bir müesseseye sermaye yatırımı yaptığında söz konusu durum sermaye ya da yatırım ortaklığı adını alır (Farooq ve Ahmed, 2013:183). Bu şirket veya ortaklık türü 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu açısından sermaye şirketlerine benzer durum arz etmektedir.

3.2.2.2. Shirkat ul-A'Mal

Bu sözleşmeli ortaklık türünde bütün üyelerin ya da ortakların bazı hizmetleri müşterilere sunmak için müştereken hareket ederek üstlendikleri hizmetler üzerine ortaklık söz konusudur. Kazanılan gelir ortaklar arasında anlaşmaya vardıkları oran nispetinde pay edilir (Farooq ve Ahmed, 2013:183). Bu türdeki ortaklık yine 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu açısından paylı mülkiyete benzer bir yapıya sahiptir.

3.2.2.3. Shirkat ul-Wujooh

Burada ortaklar sermaye yeteneklerini kullanmak yerine piyasadaki itibar³ ve iyi niyetlerini kullanarak iş yapmaktadırlar. Bireyler söz konusu ortaklara sorumluluk konusundaki hassasiyetleri, güvenilirlikleri ve girişimcilik kaliteleri nedeniyle güvenirlir. Bireyler mal ve emtiaları krediyle ya da ertelenmiş bir fiyat üzerinden satın alır ve bunları peşin aldıkları bir fiyata satarlar. Daha

---

³6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun “*Ticaret Şirketleri*” adlı İkinci Kitabı'nın “*Genel Hükümler*” başlığını taşıyan 127. md.'sinde, “*Kanunda aksine hüküm olmadıkça ticaret şirketlerine sermaye olarak; para, alacak, kıymetli evrak ve sermaye şirketlerine ait paylar, fikrî mülkiyet hakları, taşınırlar ve her çeşit taşınmaz, taşınır ve taşınmazların faydalanma ve kullanma hakları, kişisel emek, ticari itibar, ticari işletmeler, haklı olarak kullanılan devredilebilir elektronik ortamlar, alanlar, adlar ve işaretler gibi değerler, maden ruhsatnameleri ve bunun gibi ekonomik değeri olan diğer haklar ile devrolunabilen ve nakden değerlendirilebilen her türlü değer*” konulabilmektedir. Bununla birlikte, Kanun'un 342. ve 581. md.'lerinde ise, “*Üzerlerinde sınırlı aynı bir hak, haciz veya tedbir bulunmayan; nakden değerlendirilebilen ve devrolunabilen, fikrî mülkiyet hakları ile sanal ortamlar ve adlar da dâhil, malvarlığı unsurları aynı sermaye olarak konulabilir. Hizmet edimleri, kişisel emek, ticari itibar ve vadesi gelmemiş alacaklar sermaye olamaz*” şeklinde ifade edilerek “*itibar*”, kanun koyucu tarafından aynı sermaye konulabilecek malvarlığı unsurları içinde sayılmamıştır.

sonra elde edilen kar ortaklar arasında anlaşmaya vardıkları bir nispet üzerinde pay edilir (Farooq ve Ahmed, 2013:183).

3.3. Mudaraba (Kar-Zarar Ortaklığı)

Yatırım şeklinde bir İslami finansman modeli olarak mudaraba özel bir ortaklık türüdür. Mudaraba en az iki ortakla oluşturulur. Ortaklardan biri finansman sağlamak ve “*Rab-ul-Mal*” olarak adlandırılırken, diğeri ya da diğeri emek ve uzmanlığını kullanmakta ve “*aamil*” ya da “*mudarib*” olarak isimlendirilmektedir. Ortakların sayısı ikiden fazla olsa da finansman sağlayanların hiçbiri şirket içinde bulunamaz. Bütün işletme aamil tarafından idare edilecektir (Chapara, 2005’ten aktaran Aziz ve Jamali, 2008:82). Kar önceden belirlenen bir nispet üzerinden ortaklar arasında pay edilir ve bütün kayıplar sadece finansman sağlayan ortak tarafından karşılanır (Siddiqui, 1969’tan aktaran Aziz ve Jamali, 2008:82).

3.4. İjara (Finansal Kiralama)

Hanefi, Maliki ve Şafi ekolleri açısından “*ijara*” şu şekillerde tanımlanmaktadır (Ghuddah, t.y.:9-10):

- Hanefi ekolünde “*ijarah (finansal kiralama)*”; para karşılığında kiralanan varlığın belirli bir planlanmış intifa hakkının zilyetliğini sağlayan bir sözleşme olarak ifade edilmektedir.
- Maliki ekolünde ise *ijara*; intifa hakkından kaynaklanmayan özel bir ücret ve belirli bir dönem için izin verilebilir intifa haklarıyla ilişkili olan bir sözleşme olarak nitelendirilmektedir.
- Şafi ekolünde ise *ijara*; belirli bir tazminat karşılığında kullanıma ve erişilebilirlik ihtimali dahilinde tanımlı bir planlanan intifa hakkı için yapılan sözleşme olarak tanımlanmaktadır.

4. İSLAM EKONOMİLERİNDE MİKROFİNANS

Mikrofinans resmi finansal kuruluşlara erişim imkanı bulamayan veya söz konusu kuruluşların hizmet götürmedikleri veya yetersiz hizmet götürdükleri yoksul bireylere yönelik oluşturulmuş bir finansman programıdır (Altay, 2007:61). İslami mikrofinans ise geleneksel mikrofinanstan biraz daha farklıdır.

İslami mikrofinans İslami finansman ilkelerine uygun bir şekilde sunulan hizmetlerin olduğu düşük gelirli nüfus için finansal hizmetlerin tedarik edilmesi anlamına gelmektedir⁴. İslam ekonomisinde kullanılan mikrofinans ürünleri ise şunlardır (IDB, 2008:21):

- **Muşaraka:** Musharaka bir yatırım girişimine sermaye katılımını ifade etmektedir. Taraflar kar ya da zararı önceden belirlenmiş bir orana göre öderler. Bu tarz bir finansman varlıklar ya da işletme sermayesi için kullanılabilir.
- **Mudaraba:** Mudaraba bir projenin gerçekleştirilmesinde bir tarafın finansman diğer tarafın da yönetsel uzmanlık sağladığı kayyum görevi gören bir finansman aracı oluşturmaktadır⁵.
- **İjara:** Sabit varlıklar için uygundur. Sermaye maliyeti fazla yüksek değildir. Borçlu için risk düzeyi yüksekken, İslami mikrofinans kurumları için risk düzeyi fazla yüksek değildir. Müşteri tercihlerine dayalı olarak kişiselleştirme ve esnekliğe olanak sağlayan kolay geri ödeme olanakları veriyken denetim ve kredi yönetimi maliyetleri düşüktür.
- **Murabaha:** Sabit varlıklar ve işletme sermayesi için uygundur. Sermaye maliyeti fazla yüksek değildir. Borçlu için risk düzeyi yüksek mikrofinans kuruluşu için fazla yüksek değildir. Kolay geri ödeme imkanları veriyken denetim ve kredi yönetimi maliyetleri düşüktür. İşletme sermayesi finansmanındaki işlemlerin çeşitliliği maliyetleri yükseltebilir. Uygulamada oldukça popülerdir. Buna karşın riba odaklı borçlanmanın yakın bir ikamesi olarak yaygın bir algı da mevcuttur.
- **Qard:** Bütün amaçlar için uygundur. Sermaye maliyeti düşüktür. Borçlu için risk çok düşükken, mikrofinans kuruluşu için de fazla yüksek değildir. Yardımseverlik odaklıdır. Gönüllülük esasına

---

⁴Konu ile ilgili olarak bkz. http://www.lendwithcare.org/info/what_is_islamic_microfinance (İndirme Tarihi: 19.03.2014).

⁵Konu ile ilgili olarak bkz. http://www.ifad.org/operations/projects/regions/pn/factsheets/nena_islamic.pdf (İndirme Tarihi: 19.03.2014).

dayanır. Genel giderler düşüktür. En kusursuz finansman şekli olarak algılandığından kullanılma yaygınlığı yüksektir.

- **Salam:** Alıcı ve satıcılar tarafından belirlenen bir tarihte iletilecek olan malların ön satın alımı anlamına gelmektedir⁶.
- **İstisna:** Sabit varlıklar için uygundur. Sermayenin maliyeti yüksektir. Borçlu ve mikrofinans kuruluşu açısından risk yüksektir. Karşılıklı akreditife uygun olan doğasıyla ikili intibak riski oluşturabilmektedir.
- **İstijrar:** İşletme sermayesi için uygundur. Sermaye maliyeti fazla yüksek değildir. Risk açısından ise borçlu ve mikrofinans kuruluşu için çok yüksek bir düzeye sahip değildir. Mikro düzeyde tekrarlanan işlemler için idealdir. Taraflarca kolaylıkla anlaşılacak bir yapısı olduğundan çok popüler bir mekanizmaya sahip değildir.

5. İSLAM EKONOMİSİNDE MİKROFİNANS DENEYİMLERİ

İslam ekonomisinde mikrofinans deneyimleri çeşitli Arap ve Afrika ülkelerinde uygulanan İslami mikrofinans programlarına bakılarak anlaşılabilir. Mikrofinansla ilişkin söz konusu ülkelerde mevcut olan veriler tablo-1’de olduğu gibidir.

Tablo:1. Ülkesel olarak İslami Mikrofinansla İlişkin Bilgiler

Ülke	Kurum Sayısı	Kadın (%)	Toplam Müşteri	Toplam Ödenmemiş Kredi Portfolyosu (\$)	Ortalama Kredi Bilançosu (\$)
Afganistan	4	22	53.011	10.347,29	162
Bahreyn	1	Bilgi yok	323	96.565	299

⁶Konu ile ilgili olarak bkz. <http://www.kiva.org/updates/kiva/2012/05/01/kivas-approach-to-lending-and-islamic.html> (İndirme Tarihi: 19.03.2014).

Bangladeş	2	90	111.837	34.490,490	280
Endonezya	105	60	74.698	122.480,000	1.640
Ürdün	1	80	1.481	1.619,909	1.094
Lübnan	1	50	26.000	22.500,000	865
Mali	1	12	2.812	273.298	97
Pakistan	1	40	6.069	746.904	123
Suudi Arabistan	1	86	7.000	586.667	84
Somali	1	Bilgi yok	50	35.200	704
Sudan	3	65	9.561	1.891,819	171
Suriye	1	45	2.298	1.838,047	800
Yemen	3	58	7.031	840.240	146

Kaynak: http://siteresources.worldbank.org/EXTDEVIALOGUE/Resources/537297-1241045572558/Islamic_MicroFinance.pdf (İndirme Tarihi: 20.03.2014).

İslami mikrofinans arzı birkaç ülkede yoğun olarak kümelenmiştir. Endonezya, Bangladeş ve Afganistan İslami mikrofinans desteğinin % 80'ini oluşturmaktadır. Diğer tüm ülkelerde mikrofinans hala başlangıç seviyesindedir⁷. İslami mikrofinansın uygulamalarına spesifik olarak Yemen, Sudan, Bangladeş ve Pakistan'ı göstermek mümkündür. 2000 yılının Haziran ayında Yemen'de Al-Hudaidah Mikrofinans Programı (HMFP) % 23'ü kadın olmak üzere 1770 aktif müşteriye sahipti ve ortalama kredi ödeme hacmi 240 dolar olmak üzere 350.000 dolar da ödenmemiş borç mevcudu söz konusuydu. 2006 yılında HMFP % 85'i kadın olmak üzere 3551 aktif borçluya sahipti ve 22.710 krediden daha fazlası da

⁷Konu ile ilgili olarak bkz. http://siteresources.worldbank.org/EXTDEVIALOGUE/Resources/537297-1241045572558/Islamic_MicroFinance.pdf (İndirme Tarihi: 20.03.2014).

ödenmiştir. SFD (Social Fund For Development)'nin 2006 yılı raporuna göre HMFD'nin portfolyo riski % 0.024'tü. Bu rakam SFD'nin risk düzeyi % 2 ile % 4 arasında değişen diğer mikro girişim projelerinden ciddi bir şekilde daha düşük bir risk düzeyini ifade ediyordu. Ayrıca bu oran 2004 yılı itibarıyla risk düzeyi % 2.1 olan Kuzey Afrika bölgesi ve Orta Doğu'daki diğer mikrofinans kuruluşlarının risk düzeyinin de altındaydı. Söz konusu program kadınların güçlenmesini, gelirlerini ve refahını arttırmasını sağlamıştır. 2006 yılında da SFD, HMFP'ye fon akışının sürekliliğini garanti altına alması ve ikraz faaliyetlerini genişletmesi için 41.5 milyon Riyal verilmesi hususunu kabul etmiştir (UNDP, t.y.:24). Sudan'da ise 1990 yılından beri İslami mikrofinansman faydalanan üretici aileler, zanaat atölyeleri ve resmi olmayan sektörün katkıları yoksulluğu azaltmada önemli bir etken olmuşlardır (Mohammed ve Hasan, 2008:9).Bangladeş'te İslami değer ve ilkelerden dolayı ortaya çıkan sosyal sermaye olgusundan faydalanan mikrofinans kuruluşları bu sayede Grameen Bank'tan bile daha iyi bir performans sergilemişlerdir (Saad ve Anuar, 2009:344). Akhter vd. (2009), Pakistan'da bulunan Akhuwat adlı İslami mikrofinans şirketinin yoksulluk sınırının altındaki insanlara hizmet veren bir kuruluş olarak gerçekleştirdiği hizmetlerin yoksulluğu azaltmada güçlü bir etken olduğunu tespit etmiş; ancak son 5 yılda portfolyolarında azalma olduğunu saptamış ve buna ilaveten söz konusu olumsuz durumun ortadan kalkması için Akhuwat'ın sivil toplum kuruluşları ve kar amacı gütmeyen kuruluşlar gibi unsurlarla işbirliği yapması gerektiğini vurgulamıştır.

6. İSLAMİ MİKROFİNANS DENEYİMLERİNE İLİŞKİN GENEL DEĞERLENDİRME VE ÖNGÖRÜLER

Bir ekonomide etkinlik rekabet sağlanarak elde edilir. Bu durum sadece reel ekonomi açısından değil finansal ekonomi için de geçerli bir olgudur. Bu bakımdan bahsi geçen ülkelerde mikrofinans kuruluşlarının sayısını değerlendirmek İslami mikrofinansmanın etkinliğinin değerlendirilebilmesi açısından kritik bir öneme sahiptir. Bahreyn, Ürdün, Lübnan, Mali, Pakistan, Suudi Arabistan, Somali, Sudan, Suriye ve Yemen'de yer alan mikrofinans kuruluşlarının sayısı söz konusu sektörler için etkinliği azaltan bir faktör olarak ortaya çıkabilmektedir. Söz konusu kuruluşların miktarları arttırılmadığı takdirde buldukları ülkelerin ekonomilerinde mikrofinans sektöründe tekelleştirme potansiyeline sahip olabilecek bu kuruluşlar sektörde kendi kar maksimizasyonlarını sağlayıcı kurallar koyarak yoksulluğa alternatif bir yol

olarak mikrofinansmanın amacından sapmasına yol açabilir. Bu durum ise geleneksel kredilerden İslami kurallar nedeniyle uzak duran hedef kitle konumundaki Müslüman müşterilerin kredi talebini azaltarak söz konusu kitlenin finansal sisteme kazandırılması amacını olumsuz olarak etkileyebilecektir. Ayrıca kredi talebinin azalması da uygun koşullarda olması gereken mikrofinans ürünlerini daha pahalı hale getirecektir. Bu da şer'i hükümleri baz alarak sunulan İslami mikrofinansman ürünlerinin amacından uzaklaşmasını sağlayarak geleneksel mikrofinansmandan bir farkı kalmamasına neden olacaktır. Diğer taraftan Endonezya'da söz konusu sayının 105 tane olması bu açıdan bakıldığında olumlu bir durum olarak değerlendirilebilmektedir. Bu durum yoksulluğun çeşitli türlerini yaşayan belirli Müslüman müşteri kitlesi açısından da avantajlı bir durum arz etmektedir. Kendi durumlarına uygun olan mikrofinans ürününü seçebilecek yoksul bir Müslüman söz konusu ürün sayesinde insan onuruna yaraşır bir refah düzeyine erişebilmek için kendi geçimini sağlayabilecektir. Mikrofinansman sağlanan bireylere bakıldığında ise oranın ortalama olarak % 59 civarında olduğu görülmektedir. Geleneksel mikrofinansmanda bu oran % 90'ın üstündedir. Her ne kadar kadınların iş gücüne katılımının yüksek olması ekonomi açısından geliri arttırabilecek bir unsur olarak kabul edilse de Müslüman müşteri kitlesinin şer'i hükümlere göre yaşadıkları varsayımından hareketle söz konusu oranın geleneksel mikrofinans ürünlerini kullananlara nazaran düşük olması bu hükümlerin yorumlanmasından kaynaklanmış olma olasılığı yüksektir. Bu nedenle mikrofinans sağlanan kadın müşterilerin oranının mevcut durumda yüksek ya da düşük olmasının bu açıdan pek bir önemi kalmamaktadır. Bununla birlikte bu oranın yüksek olması da olumlu bir gelişmedir. Ancak bu oranın yüksek olmasının sağlanabilmesi açısından finansal sisteme giriş için İslami koşulları açıklayan otoritelerin emek piyasasına da girişin özendirilmesi bağlamında politikalar geliştirmesi gerekmektedir.

SONUÇ

Yoksulluğu ortadan kaldırmak için geçmişten günümüze çeşitli yöntemler geliştiren insanoglu bu yöntemlerin temelinde dayanışma meydana getirecek çözümler üzerinde hassasiyetle durmuştur. Geleneksel mikrofinans bu yöntemi maddi unsurlarla sağlarken İslami mikrofinansman ise bunu daha çok tevhid inancıyla gerçekleştirmektedir. Tevhid inancının İslami mikrofinansman açısından önemi ise finansal sistemden inançları doğrultusunda sosyal olarak dışlanan müşteri kitlesini söz konusu inanca uygun bir mikrofinansman yöntemi

geliştirerek sosyal bütünlüğü bahsi geçen kitle için sağlamasıdır. Böylelikle finansal sistemden kredi almaya çekinen bireyler için bir alternatif olarak İslami mikrofinansman belirgin bir hale getirilmiştir. İslami mikrofinansmanın sunulmasında ise Müslüman müşteri kitlesinin dini inançları da rol oynamaktadır. Bir başka deyişle, İslam dininde ribanın yasak olması bu finansman türünün ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Ancak ribanın bilinen faiz kavramıyla eş tutulması Müslüman bireylerin finansal sisteme dahil edilmesini engellemektedir. Dolayısıyla riba kavramının paradan para kazanma ve kayıp riskinin olmaması unsurlarıyla açıklayan İslami otoriteler vasıtasıyla bu unsurlara uygun bir şekilde mikrofinansal ürünlerin yoksul Müslüman bireylerin hizmetine sunulması sağlanmıştır. Uygulamaya konulan İslami mikrofinansman günümüzde çeşitli ülkelerde etkin bir biçimde yer almaktadır. Özellikle de Endonezya'da 105 tane mikrofinans kuruluşu olması bunun göstergesidir. Öte yandan diğer İslami ekonomilerde söz konusu rakamın o kadar yüksek olmadığı görülmektedir. Ancak İslami ekonomilerde yoksul bireylerin fazlalığı dikkate alındığında bu rakamın artırılması gerekmektedir. Bunun artırılması için de İslami mikrofinans kurumları arasında rekabetin artırılması, kadınların sosyal açıdan güçlendirilmesi amacıyla kadınlara daha esnek mikrofinansman imkanlarının sunulması ve İslami kuralların mevcut olan geleneksel finansal sistemlere ivedilikle ayak uydurulmasının sağlanması gerekmektedir. Böylelikle yoksul Müslüman bireyler için insan onuruna yaraşır bir hayat sağlanmasının yanında sıkça eleştirilen günümüz kapitalist sisteminin bir unsuru olan finans sistemlerine bir alternatif olarak İslami finansman sisteminin ortaya çıkması ve böylelikle yoksul Müslüman bireylerin de finansal sisteme kazandırılması mümkün olabilecektir.

KAYNAKÇA

Akhter, Waheed & Akhtar, Nadeem and Jaffri, Syed Khurram Ali, *Islamic Microfinance and Poverty Alleviation: A Case of Pakistan*. Proceedings 2nd CBRC, 2009, <http://www.kantakji.com/media/3700/401.pdf> (İndirme Tarihi: 20.03.2014).

Ali, Isahaque & Hatta, Zulkarnain A., *Zakat as a Poverty Reduction Mechanism Among the Muslim Community: Case Study of Bangladesh, Malaysia, and Indonesia*. Asian Social Work and Policy Review. 8(1): 59-70, 2014.

Altay, Asuman, *Küreselleşen Yoksulluk Olgusunun Önlenmesinde Mikrofinansman Yaklaşımı*. Finans Politik & Ekonomik Yorumlar. 44(510): 57-67, 2007.

Arabacı, Nihat , *Katılım Bankalarının Türkiye’de Bankacılık Sektöründeki Yeri, İşleyişi ve Performans Analizi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

Arshad, Noraziah Che & Ismail, Abdul Ghafar, *Shariah Parameters for Musharakah Contract: A Comment*. International Journal of Business and Social Science. 1(1): 145-162, 2010.

Aziz, F. & Jamali, N. M., *Is Mudaraba’a Lawful?*. Journal of Management and Social Sciences. 4(2): 82-88, 2008.

Central Bank of Malaysia (Bank Negara Malaysia), Shariah Requirements, Optional Practices and Operational Requirements of Musharakah. *Islamic Banking and Takaful Department*, 2013, http://www.bnm.gov.my/guidelines/05_shariah/CP_Musharakah.pdf (İndirme Tarihi: 19.03.2014).

Devrim, Fevzi & Dökmen, Gökhan, *Avrupa Birliği’nde Bölgesel Yenilik Sistemlerine Yönelik Kamu Politikaları: Seçilmiş Ülke Örnekleri*. Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi. 31(1): 1-30, 2012.

Egeli, Haluk & Akdeniz, H. Ahmet & Aksaraylı, Mehmet & Tüğen, Kamil ve Özen, Ahmet. (2007). *Stratejik Planlamaya Dayalı Performans Esaslı Bütçeleme Sisteminin Kritik Kontrol Noktaları Analizi: Türkiye’deki Kamu Kurumları Uygulaması*. DEÜ İİBF Dergisi. 22(1): 27-47, 2007.

Ergeç, E. Hakan. & Arslan, Bengü Gülümser, *Impact of Interest Rates on Islamic and Conventional Banks: The Case of Turkey*. Applied Economics, 45(17): 2381-2388, 2013.

Eskici, Mustafa Mürsel, *Türkiye’de Katılım Bankacılığı Uygulaması ve Katılım Bankalarının Müşteri Özellikleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, 2007.

Fang, Eddy, S., *Islamic Finance in Global Markets: Materialism, Ideas and the Construction of Financial Knowledge. Review of International Political Economy*, 2014,

http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09692290.2013.858229#.Uyi_E4VTrsY (İndirme Tarihi: 18.03.2014).

Farooq, Muhammad & Ahmed, Mufti Muhammad Mushtaq, *Musharakah Financing: Experience of Pakistani Banks*. World Applied Sciences Journal. 21(2): 181-189, 2013.

Ghuddah, Abdul Sattar Abu (t.y.). *Ijarah (Lease)*. Dallah al Baraka Group. <http://www.albaraka.com/media/pdf/Research-Studies/RSIJ-200706201-EN.pdf> (İndirme Tarihi: 19.03.2014).

Goddard, G. Jason, *Islamic Finance: Principles and Practice by Visser, H.* Journal of Asia Pacific Business. 12(3): 304-312, 2011.

Güner, Osman, *Poverty in Traditional Islamic Thought: Is it Virtue or Captivity*. Studies in Islam and the Middle East. 2(1): 1-12, 2005.

IDB, *Islamic Microfinance Development*. Islamic Research and Training Institute. Policy Paper Dialogue Paper No:2: 1-78, 2008.

Kouzegar, Mohammad Baghestani, *The Anthropological Ideas of Al-Jahiz*. Islamic Perspectives. 10 (Winter): 29-37, 2013.

Madi, Ozlem, *From Islamic Radicalism to Islamic Capitalism: The Promises and Predicaments of Turkish-Islamic Entrepreneurship in a Capitalist System (The Case of IGIAD)*. Middle Eastern Studies. 50(1): 144-161, 2014.

Mohammed, Aliyu Dahiru ve Hasan, Zubair, *Microfinance in Nigeria and the Prospects of Introducing its Islamic Version There in the Light of Selected Muslim Countries' Experience*. Munich Personal RePEc Archive. Paper No: 8127: 1-18, 2008.

Okumuş, Ejder, *Toplumsal Değişme ve Din*. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi. 8(30): 323-347, 2009.

Okumuş, Ejder, *Bir Sosyal Eşitsizlik Örneği Olarak Yoksulluğun Dini Meşrulaştırımı*. İlmî Araştırmalar Dergisi. 5(Nisan 2011): 3-14, 2011.

Pollard, Jane. & Samers, Michael, *Governing Islamic Finance: Territory, Agency, and the Making of Cosmopolitan Financial Geographies*. Annals of the Association of American Geographers. 103(3): 710-726, 2013.

Saad, Norma Md & Anuar, Azizah, *Cash Waqf and Islamic Microfinance: Untapped Economic Opportunities*. Islam and Civilisational Renewal. 1(2): 337-354, 2009.

Vahed, Goolam & Vawda, Shahid, *The Viability of Islamic Banking and Finance in a Capitalist Economy: A South African Case Study*. Journal of Muslim Minority Affairs. 28(3): 453-472, 2008.

UN-HABITAT, *Islamic Credit and Microfinance*. Islam, Land & Property Research Series. Paper(8): 5-17, 2005.

UNDP (t.y.). Poverty Reduction- Scaling Up Local Innovations For Transformational Change. http://www.undp.org/content/dam/undp/library/Poverty%20Reduction/Participatory%20Local%20Development/Bangladesh_D10_web.pdf (İndirme Tarihi: 19.03.2014).

Yardımcıoğlu, Mahmut & Coşkun, Sedat ve Kocamaz, Hilal, *Özellikli Varlık Yatırımının Finansmanında Murabaha Kredi (Üretim Desteği) Kullanımı ve Kar Payı Ödemelerinin TMS-23'e Göre Muhasebeleştirilmesi*. KSÜ İİBF Dergisi. 2(2): 121-129, 2012.

<http://www.canaktan.org/politika/refah-devleti/dogusu-gelisim.htm> (İndirme Tarihi: 18.03.2014).

http://www.lendwithcare.org/info/what_is_islamic_microfinance (İndirme Tarihi: 19.03.2014).

http://www.ifad.org/operations/projects/regions/pn/factsheets/nena_islamic.pdf (İndirme Tarihi: 19.03.2014).

<http://www.kiva.org/updates/kiva/2012/05/01/kivas-approach-to-lending-and-islamic.html> (İndirme Tarihi: 19.03.2014).

http://siteresources.worldbank.org/EXTDEVIALOGUE/Resources/537297-1241045572558/Islamic_MicroFinance.pdf (İndirme Tarihi: 20.03.2014).

